

Razi University

Linguistics Society of Iran

The Study of Relative Clauses in Azeri Turkish and Persian: A Typological Approach

Anita Bazian¹, Arsalan Golfam^{2✉}, and Hayat Ameri³

1. Ph.D. Student of Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Literature & Humanities, Science and Research branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: anita_bazian@hotmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, University of Tarbiat Modares, Tehran, Iran. E-mail: golfamar@modares.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, University of Tarbiat Modares, Tehran, Iran. E-mail: h.ameri@modares.ac.ir

---

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history

Received: 24 Dec 2022

Received in revised form: 27 Apr 2023

Accepted: 29 Apr 2023

Published online: 22 Sep 2024

Keywords:

typology,
relative clause,
relativizer,
relativized noun,
Azerbaijani Turkish.

Typology which is one of the dynamic branches of linguistics tries to compare languages and attain generalizations. This approach aims at comparing languages' structures and revealing systemic patterns of variations existing among them. Word order studies is one of the most important issues in language typology which includes some variations. The order of noun and relative clause is one of those which correlates with the main word order of languages. This study aims to look into relative clauses in Azerbaijani Turkish and compare them with that of Persian. For an efficient research, data has been collected from natural recurring sentences of spoken and written standard Turkish as well as a novel titled *Shaman*. Afterwards, the data has been judged by the speakers' language instinct. Then every relative clause has been examined carefully. This article which is descriptive-analytic is done within the typological framework based on the work of Comrie (1989) to answer the questions of "what strategies have been conducted to construct relative clauses and where the relativizer can sit". According to the findings of this research Turkish relative clauses benefit from gap strategy and this language lacks a relativizer like "ke" in Persian.

Cite this article: Bazian, A., Golfam, A., & Ameri, H. (2024). The study of relative clauses in Azeri Turkish and Persian: A typological approach. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 12(3), 23-42. <http://doi.org/10.22126/jlw.2023.8591.1672> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/jlw.2023.8591.1672>

Publisher: Razi University

Introduction

Language Typology, a dynamic branch of linguistics, seeks to achieve generalizations by comparing different languages. It aims to compare language structures and uncover systematic patterns of variation among them. One of the most significant areas of study in language typology is word order, which includes various types of variations. The order of the noun and relative clause is one such variation that correlates with the main word order in languages.

In an externally-headed relative clause, the head noun appears in the main clause. Consequently, the relative clause may contain a gap, a pronoun, or a full repetition of the head noun in relation to the reference noun. Externally-headed relative clauses can be either postnominal (as in Persian) or prenominal (as in Turkish). From a syntactic perspective, relative clauses differ significantly across languages, such as being finite or non-finite, which serves as a typological parameter.

This study aims to examine relative clauses in Azerbaijani Turkish and compare them with those in Persian. This descriptive-analytic project is conducted within a typological framework based on the work of Comrie (1989) to address the questions: “What strategies are used to construct relative clauses, and where can the relativizer be positioned?” in Azerbaijani Turkish.

Several studies have been conducted on relative clauses in Persian and Turkish. Aghaei (2006) and Taghvaeipour (2014) argue that Persian externally-headed relative clauses, which feature an obligatory relativizer “ke,” are formed using gap or pronoun retention strategies. Kouhbanani et al. (2018) state that Persian includes both headed and headless relative clauses, while Khani and Mirdehghan (2019) consider Turkish to have prenominal relative clauses. In the Turkish relativization process, the verb changes into a participle.

Methodology

This research aims to describe relative clauses in Azerbaijani Turkish and compare them with those in Persian. The study is a descriptive-analytic project conducted within a typological framework based on Comrie’s (1989) approach. To ensure an effective analysis, data was collected from naturally occurring sentences in both spoken and written standard Turkish, as well as from a novel titled *Shaman*. The collected data was then verified through the linguistic intuition of native speakers. Each relative clause was carefully examined. Among 1,450 sentences from the novel *Shaman*, 100 relative clauses were identified and analyzed. The selection of relativizing affixes used for relativization was based on their practicality and frequency of use.

Results

This research sought to answer two main questions: 1. What strategies are used to construct relative clauses? 2. Where can the relativizer be positioned in the relative clause?

The results show that Persian employs both gap and pronoun retention strategies in relativization, while Turkish uses only the gap strategy. In Persian relative clauses, “ke” serves as the relativizer; however, Turkish lacks a specific relativizer. Additional findings reveal that both Persian and Turkish are SOV (subject-object-verb) languages. However, Persian is a head-initial language, while Turkish is head-final. Persian relative clauses are postnominal and finite, whereas Turkish relative clauses are prenominal and non-finite.

Moreover, Turkish has borrowed significantly from the Persian language, leading to a substantial influence on Turkish. For example, Turkish has adopted the use of “ke” to form prenominal relative clauses, in addition to its prenominal relative clauses.

بررسی بندهای موصولی در زبان ترکی آذری و فارسی: رویکردی رده‌شناختی

آنی‌تا بازیان^۱ | ارسلان گلفام^۲ | حیات عامری^۳

۱. دانشجوی دکتری تخصصی زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی و اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: anita_bazian@hotmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: golfamar@modares.ac.ir

۳. دانشیار زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: h.ameri@modares.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

رده‌شناسی از شاخه‌های پویای زبان‌شناسی است که به کمک آن می‌توان با مقایسه زبان‌ها به تعمیم‌های گوناگون دست یافت. هدفی که در این رویکرد دنبال می‌شود مقایسه دستور زبان‌های مختلف و آشکار کردن الگوهای نظام‌مند تنوع‌های موجود در میان آن‌ها است. بررسی ترتیب سازه‌ها یکی از مهم‌ترین بحث‌های رده‌شناسی زبان است که تنوع‌هایی به همراه دارد؛ مانند توالی هسته و بند موصولی که با آرایش سازه‌های اصلی زبان‌ها هم‌بستگی دارد. هدف اصلی پژوهش پیش‌رو بررسی بند موصولی در زبان ترکی و مقایسه آن با بند موصولی فارسی است. برای کارآمدی این پژوهش، داده‌ها از جمله‌های طبیعی گفتاری و نوشتاری ترکی آذری معیار و رمانی با عنوان *شامان گردآوری* شده است. مثال‌های ارائه‌شده برای تأیید درستی و روانی در معرض قضاوت شمّ‌زبانی گویشوران زبان ترکی قرار گرفته‌اند؛ سپس بندهای موصولی تحلیل شده‌اند. در این پژوهش که بر روش توصیفی-تحلیلی مبتنی است تلاش شد تا در چارچوب نظریه رده‌شناختی باتکیه بر تعمیم‌های رده‌شناختی گمری (۱۹۸۹) به این پرسش‌ها پاسخ داده شود که چه راهکارهایی در موصولی‌سازی زبان ترکی به کار برده می‌شوند و موصول‌نما کجای بند موصولی قرار می‌گیرد. یافته‌های پژوهش نشان داد زبان ترکی برای موصولی‌سازی از راهبرد «حذف» استفاده می‌کند و این زبان فاقد موصول‌نمایی مانند «که» است.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۲/۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۲/۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۷/۱

کلیدواژه‌ها:

رده‌شناسی،

بند موصولی،

موصول‌نما،

اسم موصولی،

زبان ترکی آذربایجانی.

استناد: بازیان، آنی‌تا؛ گلفام، ارسلان؛ عامری، حیات (۱۴۰۳). بررسی بندهای موصولی در زبان ترکی آذری و فارسی: رویکردی رده‌شناختی. *مطالعات زبان‌ها و*

گویش‌های غرب ایران، ۱۲ (۳)، ۳۳-۴۲. <https://doi.org/10.22126/jlw.2023.8591.1672>

۱- مقدمه

در رده‌شناسی زبان^۱ کوشش می‌شود با مقایسه زبان‌های گوناگون، تعمیم‌های فراگیر به دست آید و با بررسی تفاوت‌های زبان‌ها، الگوهای حاکم بر آن‌ها تبیین شود. در این رویکرد هدف اصلی مقایسه دستور زبان‌های مختلف باهم و آشکار کردن الگوهای نظام‌مند تنوع‌های موجود در زبان‌های دنیاست (کمری^۲، ۱۹۸۹: ۴). رده‌شناسی زبان «مطالعه نظام‌مند تنوع‌های بین زبان‌ها» (کمری، ۲۰۰۱، به نقل از دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۲) است که پیش‌انگاره حاکمیت برخی اصول کلی بر تنوع میان زبان‌ها است. زبان‌ها در بحث موصولی‌سازی^۳ از چهار منظر متفاوت بررسی می‌شوند:

۱. جایگاه هسته اسمی نسبت به بند موصولی؛
  ۲. صورت‌بندی اسم هم‌مرجع^۴ با هسته بند موصولی در درون بند موصولی؛
  ۳. عامل پیوند هسته بند موصولی با بند موصولی؛
  ۴. امکان پذیر بودن یا نبودن موصولی‌سازی در جایگاه‌های مختلف (دازینگ^۵، ۱۹۷۸: ۳۸۵-۳۷۷).
- بندهای موصولی درونه‌گیری شده^۶ در زبان‌ها به لحاظ حضور یا نبود هسته^۷ و بدون هسته^۸ دسته‌بندی می‌شوند. گونه‌های هسته‌دار می‌توانند هسته‌درونی^۹ یا هسته‌بیرونی^{۱۰} باشند. در بندهای موصولی هسته‌درونی، گروه اسمی هسته درون بند موصولی و در بندهای هسته‌بیرونی گروه اسمی هسته خارج از بند موصولی یعنی در بند اصلی قرار می‌گیرد. بنابراین، هسته به‌عنوان مرجع باعث می‌شود بند موصولی یا دارای خلاً باشد یا با ضمیر موصولی پُر شود. در نوع هسته‌بیرونی بند موصولی در زبان‌ها می‌تواند پس‌اسمی (هسته-آغازی)^{۱۱} مانند زبان فارسی و انگلیسی یا پیش‌اسمی (هسته-پایانی)^{۱۲} مانند زبان ترکی باشد. نوع سومی نیز وجود دارد که هسته درون بند موصولی است و به آن در بند پایه هیچ اشاره آشکاری نمی‌شود (کمری، ۱۹۸۹: ۱۴۵).

۱. به صورت کامل تکرار شود.^{۱۳}
  ۲. به صورت ضمیر ظاهر شود.^{۱۴}
  ۳. به صورت کامل حذف شود.^{۱۵} (کمری، ۱۹۸۹: ۱۴۷).
- نوع کامل یعنی هسته اسمی در جمله درونه به صورت کامل در جایگاه معمول یا با همان نشانه حالت اسمی ظاهر می‌شود. در نوع ضمیر، هسته اسمی به صورت ضمیر در جمله درونه باقی می‌ماند. زبان فارسی راهکار ابقاء ضمیر^{۱۶} را برای موصولی کردن همه روابط دستوری به جز فاعل به کار می‌برد. در حذف کامل، هیچ نشانه آشکاری از هسته در بند موصولی موجود نیست. ممکن است زبانی بیش از یک امکان برای ساخت بند موصولی داشته باشد. از نظر ایجاد پیوند میان هسته اسمی و بند موصولی در زبان‌ها سه امکان وجود دارد:

۱. ضمیر موصولی که در ویژگی‌هایی چون جنس^{۱۷}، شمار^{۱۸} و حالت^{۱۹} با هسته مطابقت دارد.

1. language typology
2. B. Comrie
3. relativization
4. coreferential
5. B. T. Downing
6. embedded
7. headed
8. headless
9. internally-headed
10. externally-headed
11. postnominal(head-initial)
12. prenominal(head-final)
13. non-reduction
14. pronoun retention
15. gap
16. resumptive pronoun
17. gender
18. number
19. case

۲. موصولی ساز عام که بدون توجه به تصریف هسته برای هر نوع اسمی با هر ویژگی صرفی یکسان است.
 ۳. نبود پیونددهنده (زبان ژاپنی) (ویلی، ۱۹۹۷: ۲۶۱).

1. [watasi ga hon o ataeta] kodomo
 I SBJV book OBJ give child
 "The child I gave a book to"

(ویلی، ۱۹۹۷: ۲۶۱)

در زبان‌های مختلف، هر اسمی در هر جایگاهی در بند پایه می‌تواند با بند موصولی توصیف شود؛ اما اسم هم‌مرجع با هسته در داخل بند موصولی نمی‌تواند در هر جایگاهی باشد. این اختلاف، سلسله‌مراتب دسترسی^۲ کینن^۳ و کمری (۱۹۷۷) یعنی SUB>DO>IO>OBL>GEN را پدید آورد. براساس این سلسله‌مراتب، در زبان‌های مختلف فاعل در رأس سپس مفعول صریح و پس از آن مفعول غیرصریح قرار می‌گیرند. یعنی اگر در زبانی موصولی سازی در جایگاه مفعول صریح انجام شود، قطعاً در جایگاه فاعل نیز مجاز است؛ اما عکس آن درست نیست.

بندهای موصولی به‌لحاظ نحوی تفاوت‌های زیادی در زبان‌ها دارند. بنابراین، می‌توان در تعریف کلی بند موصولی ویژگی‌های نحوی زبان‌ها را نادیده گرفت؛ اما از آن‌ها به‌منزله اساس رده‌شناسی استفاده کرد؛ مانند تمایز میان بندهای موصولی زمان‌دار^۴ و بی‌زمان^۵ که خود یک ویژگی رده‌شناختی به شمار می‌رود.

زبان‌شناسان تعریف‌هایی برای بندهای موصولی ارائه کرده‌اند؛ مثلاً گیون^۶ (۲۰۰۱) بند موصولی را یکی از وابسته‌های اسم می‌داند که نقش توصیفگر را برای هسته گروه اسمی ایفا می‌کند و این بند در کنار هسته خود با اصل تصویرگونگی زبان^۷ مطابقت دارد.

درمیان زبان‌شناسان ایرانی آقایی (۲۰۰۶) بندهای موصولی را در زبان فارسی از نوع هسته‌بیرونی به‌همراه تکواژ اجباری «که» می‌داند. به‌عقیده وی، در زبان فارسی از دو راهکار حذف و حفظ ضمیر برای موصولی سازی استفاده می‌شود. از نظر او، بند موصولی تحدیدی^۸ دارای هسته اسمی به‌همراه «-ی» است که این پسوند در بندهای موصولی غیرتحدیدی^۹ حضور ندارد. تقوایی‌پور (۲۰۱۴) معتقد است فارسی زبانی هسته‌پایانی است که در آن استفاده از راهبرد تکرار ضمیر یا حذف کامل در بندهای موصولی مجاز است. وی بندهای موصولی را سازه‌های هسته‌بنیانی می‌داند که با متمم‌نمای «که» آغاز می‌شوند. این تکواژ در مطابقه^{۱۰}، جاننداری^{۱۱}، جنسیت و شمار از هسته خود پیروی نمی‌کند.

مولایی کوهبنانی و دیگران (۱۳۹۷) معتقدند فارسی یک نشانه موصولی به نام «که» دارد که در همه بندهای موصولی به‌صورت یکسان به کار می‌رود و مقوله‌هایی مانند جاننداری، شخص^{۱۲} و شمار هسته تأثیری بر نمود صوری آن ندارد. از نظر آن‌ها، زبان فارسی هر دو ساخت موصولی هسته‌دار و بدون هسته را دارد. اسم هسته همواره خارج از بند قرار می‌گیرد و بند موصولی پس از آن و درون بند اصلی درونه می‌شود. به‌گفته وی، فارسی در میان چهار شیوه جهانی موصولی سازی^{۱۳} خلاً^{۱۴}، ضمیر ابقائی، ضمیر موصولی و گروه اسمی کامل، فقط از دو شیوه نخست بهره می‌برد.

خانی و میردهقان (۱۳۹۸) معتقدند بند موصولی در زبان ترکی از نوع پیشرو^{۱۴} است و در فرایند موصولی سازی فعل جمله پیرو به وجه وصفی تبدیل می‌شود. در تشکیل این بندها حرکت به راست و پایان جمله است و جایگاه تهی و عنصر حرکت کرده یک

1. L. Whaley
2. accessibility hierarchy
3. E. Keenen
4. finite
5. non-finite
6. T. Givon
7. language iconicity principle
8. restrictive
9. non-restrictive
10. agreement
11. animacy
12. person
13. gap relativization
14. prenominal

زنجیره را تشکیل می‌دهند.

تا جایی که نگارندگان این سطور اطلاع دارند پژوهشی‌های اندکی با رویکرد رده‌شناختی دربارهٔ بندهای موصولی زبان ترکی انجام گرفته است. بنابراین، در این پژوهش، هدف اصلی توصیف بندهای موصولی در زبان ترکی و مقایسهٔ آن‌ها با بندهای موصولی در زبان فارسی است. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی^۱ است و پایهٔ نظری آن را رویکرد رده‌شناختی برگرفته از تعمیم‌های کمبری (۱۹۸۹) تشکیل می‌دهد. داده‌ها از جمله‌های طبیعی زبان گفتار و نوشتار ترکی آذری معیار و رمانی با عنوان *شاملان* اثر ممی‌زاده آغداشلوی (۱۳۷۹) گردآوری شده است. این مثال‌ها در معرض قضاوت شم زبانی گویشوران زبان ترکی قرار گرفته‌اند تا درستی و روانی آن‌ها موردتأیید واقع شود. درمیان هزار و چهار صد و پنجاه جملهٔ این رمان، بندهای موصولی که حدود صد عدد بودند انتخاب و بررسی شدند. انتخاب و ندها براساس پرکاربردترین آن‌ها در زبان ترکی بوده است. این وندها در بندهای موصولی مطالعه شده‌اند و رابطهٔ آن‌ها با اسم هسته بررسی شده است. همچنین تلاش شده است به این پرسش‌ها پاسخ داده شود:

۱. چه راهکارهایی در موصولی‌سازی زبان ترکی به کار برده می‌شوند؟

۲. موصول‌نما در کجای بند موصولی قرار می‌گیرد؟

نوشتار پیش‌رو در پنج بخش سازمان‌دهی شده است. در بخش بعد چارچوب نظری پژوهش و در بخش سوم بندهای موصولی زبان فارسی ارائه می‌شود. در بخش چهارم به بندهای موصولی زبان ترکی و در بخش پنجم نیز به نتیجه‌گیری پرداخته می‌شود.

۲- چارچوب نظری

در مطالعهٔ همگانی‌های زبان^۲ در پی یافتن ویژگی‌هایی هستیم که درمیان زبان‌های بشری مشترک باشند؛ درحالی‌که در رده‌بندی زبان‌ها به دنبال یافتن تفاوت‌هایی میان زبان‌ها هستیم. این دو نوع روش مطالعه یعنی بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها هر دو به موازات یکدیگر پیش می‌روند. ساختار بندهای موصولی در زبان‌ها از الگوهای متفاوتی پیروی می‌کند (کمری، ۱۹۸۹: ۳۳). کمبری (۱۹۸۹) بر این باور است که باید فارغ از نحو زبان‌ویژه^۳ بندهای موصولی را بررسی کرد؛ مثلاً در زبان انگلیسی، این بندهای زمان‌دار هستند که وابستگی را تعیین می‌کنند؛ اما در زبان ترکی ساخت‌های بی‌زمان تعیین‌کننده هستند.

2. [Həsæn-in Sinan-a ver-diğ-i] patates-i je-dim.

حسن-3S-GEN سینان-DAT بده-PTC-3S-PO سیب‌زمینی-ACC بخور-1S-PA

«سیب‌زمینی‌ای را که حسن به سینان داد را خوردم.»

(کمری، ۱۹۸۹: ۱۴۲)

از این‌رو، تعریفی نقش‌گرا^۴ (معنایی و شناختی) از بند موصولی نیاز است تا بتوان بندهای موصولی زبان‌ها را باهم مقایسه کرد. در پژوهش حاضر ضمن آنکه با رویکردی رده‌شناختی و باتکیه بر تعمیم‌های کمبری (۱۹۸۹) بندهای موصولی در زبان ترکی آذری بررسی می‌شود، باتوجه به اینکه زبان فارسی و ترکی هر دو SOV هستند بندهای موصولی آن‌ها باهم مقایسه می‌شوند (کمری، ۱۹۸۹: ۲۷-۱۹).

۳- بندهای موصولی در زبان فارسی

۱-۳ ویژگی‌های ساختاری بند موصولی

ساخت موصولی شامل هستهٔ اسمی و بند موصولی است که یک سازهٔ نحوی را تشکیل می‌دهند. زبان فارسی از هر دو نوع ساخت موصولی هسته‌دار پسااسمی (هسته-آغازی) و بدون هسته (آزاد) بهره می‌برد. هسته همواره خارج از بند قرار دارد و می‌تواند هر نوع اسم یا ضمیری باشد. وجود هستهٔ اسمی دارای هسته‌نمای^۵ «-ی» معیاری برای تشخیص بند موصولی توصیفی است؛ اما همهٔ زبان‌ها از آن استفاده نمی‌کنند و همانا این از تنوع‌های میان زبان‌ها است.

1. descriptive-analytic
2. language universals
3. language-specific syntax
4. functional
5. head marker

۳. [بند اصلی دختر ی } بند موصولی درونه زمان دار که Ø دیدید { خواهر من است].

هسته هسته‌نما   نشانه موصول اسم هم‌مرجع (خلاً)

بند موصولی زمان دار در بند اصلی درونه می‌شود و پس از اسم هسته ظاهر می‌شود. بند موصولی دارای گروه اسمی هم‌مرجع با هسته است؛ البته در این مثال تظاهر آوایی ندارد (خلاً). همچنین ناهماهنگی مقوله‌ای بین هسته و اسم هم‌مرجع آن وجود دارد. تکواژ «که» نشانه موصول است که به صورت الزامی در ابتدای بند موصولی حضور می‌یابد و مقوله‌هایی همچون حالت، جاننداری، شخص و شمار بر نمود صوری آن تأثیری ندارند. در بررسی‌های رده‌شناختی، بندهای پیرو از آرایش SOV پیروی می‌کنند که همان آرایش سازه‌ای بند اصلی است.

از لحاظ کاربردشناختی بندهای موصولی در زبان فارسی به انواع تحدیدی و غیرتحدیدی تقسیم می‌شوند. بند موصولی تحدیدی، هسته اسمی را توصیف و طیف^۱ آن را محدود می‌کند. نشانه «ی» که به هسته در بند اصلی متصل می‌شود بند را به یک مصداق محدود می‌کند. وجود این نشانه معیاری برای تشخیص بند موصولی تحدیدی در زبان فارسی است. اگرچه بند موصولی، افزوده‌ای برای هسته‌اش است و حذف آن در دستوری بودن جمله خللی به وجود نمی‌آورد، حذف بند موصولی تحدیدی برخلاف بند موصولی غیرتحدیدی تغییر معنا ایجاد می‌کند.

۴. خانمی که با شما صحبت کرد روانپزشک است (نه آن خانمی که کتاب می‌خواند).

بند موصولی غیرتحدیدی شیوه‌ای برای ارائه اطلاعات جدید است؛ یعنی هسته برای شنونده مشخص است و بند موصولی اطلاعاتی اضافی درباره هسته ارائه می‌دهد. این نوع بند با یک مکث^۲ و نبود نشانه «ی» و بندی ساخته می‌شود که توضیحی در مورد هسته می‌افزاید. امکان حذف این بند بدون ایجاد خللی در انتقال معنا وجود دارد. هسته بند موصولی غیرتحدیدی می‌تواند اسم خاص^۳، گروه اسمی معرفه^۴، اسم جنس^۵، گروه اسمی نکره^۶ و ضمیر شخصی باشد. در فارسی مانند انگلیسی سلسله‌مراتب هسته‌های بالقوه بند موصولی غیرتحدیدی به صورت اسم خاص بیشترین دسترسی و ضمائر شخصی کمترین دسترسی را به بند موصولی دارد (محمودی، ۱۳۹۹)؛ یعنی به صورت «اسم خاص > گروه اسمی معرفه > اسم جنس > گروه اسمی نکره > ضمائر شخصی» است.

۵. خدا را که در همه حال حامی من است دوست دارم.

۶. آن پیرمرد که چتر داشت معلم من است.

۷. آب را که مایه حیات است هدر ندهیم.

۸. او یک دوچرخه دارد که چهار چرخ دارد.

۹. من که شاگرد اولم از امتحان نمی‌ترسم.

۳-۲ راهبردهای نحوی موصولی‌سازی

در بندهای موصولی زبان فارسی عنصری هم‌مرجع با هسته در بند موصولی ظاهر می‌شود که می‌تواند به صورت ضمیرهای منفصل یا متصل شخصی یا خلاً باشد. در زبان فارسی، نقش نحوی اسم هسته درون بند موصولی را «راهبردهای حذف کامل هسته» و «به‌کارگیری ضمیر تکراری» تعیین می‌کنند. در نوع حذف کامل هیچ قرینه‌ای از هسته در بند موصولی وجود ندارد. در جایگزینی هسته با ضمیر، ضمیری در بند پیرو مشخص می‌شود که شیوه رایج بندهای موصولی در زبان فارسی است. البته ضمیر ابقائی به درک بهتر آن واحد معنایی کمک می‌کند. اگر هسته بند موصولی نقش فاعلی داشته باشد، از راهکار حذف استفاده می‌شود. اگر هسته دارای نقش مفعول صریح، مفعول غیرصریح یا متممی باشد از هر دو شیوه می‌توان استفاده کرد. هسته در نقش اضافی، حضور ضمیر ابقائی را الزامی می‌کند (مولایی کوهبنانی و دیگران، ۱۳۹۷):

1. range
2. pause
3. proper noun
4. definite noun phrase
5. generic noun
6. indefinite noun phrase

۱۰. دختری که کیف به دست داشت شاگرد اول کلاس است. (خلاً-فاعل)
۱۱. مریم مردی را که علی (او را) معرفی کرده بود کاملاً می‌شناخت. (خلاً-مفعول صریح)
۱۲. دختری که به او جزوه دادم شاگرد اول کلاس است. (ضمیر ابقائی-مفعول غیرصریح)

۳-۳-۳ موصولی‌سازی اسم هم‌مرجع با هسته در بند موصولی

نقش‌های معنایی و نحوی هسته در بند موصولی مستقل از نقش‌های آن در بند اصلی هستند. زبان فارسی قابلیت موصولی‌سازی در همه جایگاه‌ها را دارد (کینن و کمری، ۱۹۷۷)؛ منظور فاعل، مفعول صریح، مفعول غیرصریح، مفعول متممی، حرف اضافه، جزء اسمی فعل مرکب است.

۳-۳-۱ موصولی‌سازی در جایگاه فاعل

موصولی‌سازی در جایگاه فاعل برای هر فعلی امکان‌پذیر است. در این جایگاه اسم هم‌مرجع با هسته دارای صورت زبانی نیست و در صورت ضمیرگذاری جمله نادرستی می‌شود.

۱۳. مغازه‌ای که تعطیل شد گران‌فروشی کرده بود.
۱۴. رستوران‌هایی که کنار جاده هستند کیفیت ندارند.

۳-۳-۲ موصولی‌سازی در جایگاه مفعول صریح

موصولی‌سازی در جایگاه مفعول صریح برخلاف فاعل می‌تواند به صورت اختیاری با حذف یا درج ضمیر همراه باشد.

۱۵. کتابی که برایم خرید را به‌دقت خواندم.
۱۶. رضا خونه‌ای که فروختمش رو خرید.

۳-۳-۳ موصولی‌سازی در جایگاه مفعول غیرصریح

امکان موصولی‌سازی در گروه‌های حرف اضافه‌ای در جایگاه مفعول غیرصریح وجود دارد که با درج ضمیر جمله دستوری به دست می‌آید. چنانچه متمم اسمی حرف اضافه به‌دلیل موصولی‌سازی در ابتدای بند ظاهر شود، ضمیری هم‌مرجع با آن درکنار حرف اضافه حضور خواهد یافت.

۱۷. دوره‌ای که در آن ثبت‌نام کرده بودم لغو شد.
۱۸. ماشینی که بهش شلیک شده بود ایستاد.

در برخی شرایط نبود ضمیر هم‌مرجع با هسته بند نیز امکان‌پذیر است و آن در صورتی است که حرف اضافه در بند تنها نمانده باشد و همراه متمم خود موصولی‌سازی شود؛ بنابراین، به ضمیرگذاری نیازی نخواهد بود.

۱۹. در دوره‌ای که ثبت‌نام کرده بودم شرکت کردم.
۲۰. در امتحانی که شرکت کرده بودم قبول شدم.

۳-۳-۴ موصولی‌سازی در جایگاه مضاف

مضاف در ارتباط با مضاف‌الیه خود به موصولی‌شدن مجاز نیست. البته می‌توانیم کل گروه اسمی را در ابتدای بند، موصولی‌سازی کنیم (میرزایی، ۱۳۹۵).

۲۱. الف)*قفلی که ماشین آن شکسته است.
- ب)*زیپی که کیف آن خراب شده است به تعمیرکار دادم.
- ج) زیپ کیفی که خراب شده بود به تعمیرکار دادم.
- د) کیفی که زیپش خراب شده بود به تعمیرکار دادم.

۳-۳-۵ موصولی‌سازی در جایگاه مضاف‌الیه

در ساخت اضافه می‌توان مضاف‌الیه را با درج ضمیر، موصولی‌سازی کرد.

۲۲. کلاسی که پنجره‌اش شکسته بود را تخلیه کردند.

۲۳. مدرسه‌ای که دیوارهای آن ریخته است ایمن نیست.

۳-۳-۶ موصولی‌سازی در جایگاه جزء اسمی فعل مرکب

در افعال مرکب می‌توان جزء غیرفعلی را که گروه اسمی باشد بدون درج ضمیر، موصولی‌سازی کرد (میرزایی، ۱۳۹۵).

۲۴. تصادفی که کردم کل زندگی‌مو عوض کرد.

۲۵. زمینی که خوردم سه روز من را از کار انداخت.

۳-۳-۷ موصولی‌سازی در جایگاه مسند

موصولی‌سازی در جایگاه مسند به تولید جمله غیردستوری منجر می‌شود (میرزایی، ۱۳۹۵).

۲۶. * سردی که هوا شد همه به منزل برگشتند.

۳-۳-۸ موصولی‌سازی در جایگاه متمم مقایسه

در جایگاه متمم مقایسه، موصولی‌سازی برای متمم حرف اضافه انجام می‌پذیرد. در جایگاه متمم حرف اضافه در هر نقش می‌توان موصولی‌سازی کرد (میرزایی، ۱۳۹۵).

۲۷. خانه قدیمی که خانه جدید از آن بزرگ‌تر بود صفای دیگری داشت.

۲۸. ماشین رضا رو که ماشین‌های دیگه از اون گرون‌تر بودند دزد برد.

۴- زبان ترکی آذری

زبان ترکی آذربایجانی دومین زبان پرگویشور در ایران است که بیشتر در شمال غرب ایران به آن سخن گفته می‌شود؛ این زبان به گروه زبان‌های ترکی‌تبار از شاخه غربی زبان‌های اوغوز^۱ (عرفانی، ۲۰۱۲) تعلق دارد. آنچه زبان ترکی آذری را به زبان‌های ترکیج^۲ و آلتایی^۳ شبیه کرده است، میزان بالای وندافزایی، هماهنگی واکه‌ای، نبود جنسیت دستوری، ترتیب سازه و حضور توصیفگر پیش از هسته اسمی است. این زبان همچنین تحت تأثیر شمار درخور توجهی از ویژگی‌های زبان هندواروپایی^۴ فارسی قرار گرفته است (لی، ۵؛ ۱۹۹۶). منطقه شمال غرب ایران، سال‌ها منطقه تماس زبان فارسی و ترکی آذری بوده است. چهار استان اردبیل، زنجان، آذربایجان غربی و شرقی پرگویشورترین مناطق ترک زبان در ایران هستند و لهجه‌های آن‌ها درکی متقابل برای گویشوران فراهم می‌کنند و به دلیل این تماس طولانی است که زبان ترکی تحت نفوذ بسیار زبان فارسی قرار گرفته است (عرفانی، ۲۰۱۲).

آذری زبانی هسته-پایانی است؛ از این رو، گروه اسمی، مالکیت^۵، صفت، ساخت اضافه و بند موصولی پیش از هسته اسمی جای می‌گیرند. در این زبان، بند موصولی به صورت وابسته هسته‌بیرونی در گروه اسمی درونه می‌شود. درعین حال، زبان فارسی که از همان الگوی SOV پیروی می‌کند از نوع هسته-آغازی است و مالک^۶، صفت و بند موصولی پس از اسم هسته حضور می‌یابند. بسیاری از زبان‌های دنیا که از الگوی هسته-آغازی یا هسته-پایانی پیروی می‌کنند، ترتیب سازه ترکیبی را دنبال می‌کنند؛ مانند زبان انگلیسی که مالک و صفت پیش از هسته اسمی اما بند موصولی پس از هسته قرار می‌گیرند (عرفانی، ۲۰۱۲).

29. The girl's bag (Poss-Head)

30. Red kite (Adj-Head)

31. The man who is talking (Head-RC)

1. oghuz
2. Turki
3. Altai
4. Indo-European
5. S. N. Lee
6. genitive
7. possessor

جدول (۱). تمایز هسته‌آغازی و پایانی زبان‌های فارسی و ترکی (عرفانی، ۲۰۱۲: ۲۹)

ترکی آذری	فارسی	زبان
SOV	SOV	ترتیب سازه
Postposition	Preposition	حالت‌نما
Possessor N	N Possessor	مالکیت
Rel.C. N	N Rel.C.	بند موصولی
N Rel.C.		

بررسی‌های رده‌شناختی بندهای موصولی نشان می‌دهد که هم‌بستگی تنگاتنگی میان ترتیب سازه اصلی و جایگاه بند موصولی نسبت به اسم هسته در زبان‌ها وجود دارد. از منظر رده‌شناسی، بندهای موصولی با توجه به جایگاه خود نسبت به هسته رده‌بندی می‌شوند. در زبان‌های VO بندهای موصولی تقریباً همیشه پس از هسته قرار می‌گیرند؛ مانند زبان انگلیسی. زبان‌های OV مانند ترکی آذری و فارسی هر دو ترتیب هسته-آغازی و هسته-پایانی را به نمایش می‌گذارند (عرفانی، ۲۰۱۲).

منطبق بر توضیحات هاکنیز^۱ (۱۹۸۳) علت این بی‌ثباتی در الگو، اصل سازه سنگین^۲ است. به این ترتیب که سازه‌های سنگین به قرارگیری پس از هسته اسمی تمایل نشان می‌دهند. مثلاً صفت در زبان انگلیسی سازه‌ای سبک است؛ از این‌رو، پیش از اسم قرار می‌گیرد؛ در حالی که بند موصولی سازه‌ای سنگین است که پس از اسم حضور می‌یابد. در واقع، ویژگی سنگینی از هسته‌دار بودن پیشی می‌گیرد. برای نمونه، نحوه قرارگیری هسته و وابسته در زبان ترکی^۳:

32. Mæn giz-i gör-düm.

1P-PA-بین ACC-دختر من

«من دختر را دیدم.»

33. giz-in kitab-i

3S-PO-کتاب 3S-GEN-دختر

«کتاب دختر»

34. gözæl giz

دختر زیبا

35. giz-in ücün

3S-GEN-دختر به‌خاطر

«به‌خاطر دختر»

۴-۱ بندهای موصولی در زبان ترکی آذری

زبان ترکی آذری با ساختار SOV به لحاظ نحوی از نوع هسته-پایانی و از منظر ساخت‌وازی از نوع پیوندی است. این زبان از پس‌اضافه^۴ بهره می‌برد و صفت، بندهای موصولی و ساخت اضافه پیش از هسته قرار می‌گیرند (گرینبرگ^۵، ۱۹۶۶: ۶۳-۷۸). زبان ترکی با داشتن نظام ساخت‌وازی قوی نقش‌های نحوی را عموماً از طریق وندها نشانه‌گذاری می‌کند (سولاک^۶، ۲۰۱۹). در این زبان بند موصولی به صورت وابسته هسته‌بیرونی درون گروه اسمی درونه‌گیری می‌کند و اسم هسته درون گروه اسمی را توصیف می‌کند و اسم هسته در سمت راست بند موصولی قرار می‌گیرد (لی، ۱۹۹۶). رایج‌ترین نوع این بندها در زبان ترکی از نوع بی‌زمان است که از طریق افزودن وندهای موصول‌ساز به فعل بی‌زمان شکل می‌گیرند. بندهای موصولی در زبان ترکی می‌توانند به شکل‌های پیش‌اسمی (چپ‌رو)^۷ بی‌زمان و پس‌اسمی (راست‌رو)^۸ زمان‌دار بروز کنند (عرفانی، ۲۰۱۲).

1. J. A. Hawkins

2. heavy-constituent principle

۳. علامت اختصاری به کاررفته در مثال‌های پیش‌رو به قرار زیر است:

ABL=Ablative/ACC=Accusative/DAT=Dative/GEN=Genitive/LOC=Locative/NEG=Negative/PA=Past/PASS=Passive/PO=Possive/PRS=Present/PTC=Participle/1S=1Person Sing/1P=1Person Pl./2S=2Person Sin/3S=3Person Sin/3P=3Person Pl.

4. postposition

5. J. H. Greenberg

6. E. Solak

7. left-headed

8. right-headed

۴-۱-۱ بندهای موصولی پیشاسمی

فرایند وندافزایی ابزاری اصلی برای تشکیل بندهای موصولی در زبان ترکی است. وندها برای ساخت اسم به فعل‌ها افزوده می‌شوند و می‌توانند انواع بندهای موصولی، متممی و قیدی را به نمایش بگذارند (گوکسل و کرسلیک^۱، ۲۰۰۶). بندهای موصولی پیشاسمی بی‌زمان که ویژهٔ زبان آذری هستند به‌صورت هسته‌بیرونی درون گروه اسمی درونه‌گیری می‌کنند. این بندها با افزوده‌شدن پسوند وصفی (موصول‌ساز) به فعلی ساخته می‌شوند که زمان و شخص و شمار از آن حذف شده است (عرفانی، ۲۰۱۲). در زبان ترکی نه‌تنها موصول‌نمایی آشکار وجود ندارد، بلکه ضمیر موصولی نیز حضور ندارد. این زبان دو نظام مطابقت دستوری دارد: مطابقت فعلی و مطابقت اسمی. مطابقت فعلی که میان فعل و فاعل در شخص و شمار صورت می‌پذیرد و مطابقت اسمی که در بندهای موصولی پیشاسمی با توجه به وند موصول‌ساز به‌کارگرفته شده استفاده می‌شود. همچنین این مطابقت در ترکیب اضافی میان مالک و مملوک^۲ در شخص و شمار رخ می‌دهد (لی، ۱۹۹۶). انتخاب موصول‌ساز به عواملی همچون نقش دستوری اسم هسته در بند موصولی بستگی دارد (گوکسل و کرسلیک، ۲۰۰۶). در تشکیل بندهای موصولی پیشاسمی (چپ‌رو) دو تکواژ موصول‌ساز اصلی و پرکاربرد در زبان ترکی آذری عبارت‌اند از: الف) (y)an-؛ ب) dik- (عرفانی، ۲۰۱۲).

36. a) Biz alma je-dix.

1P-PA-بخور سبب ما

«ما سبب خوردیم.»

b) Biz-im je-diğ-imiz alma.

سیب 1P-PO-1P-GEN-بخور 1P-GEN-ما

«سیبی که ما خوردیم.»

در مثال (۳۶الف) فاعل در حالت بی‌نشان است و فعل دارای وند گذشته و اول شخص جمع برای مطابقت با فاعل است. در مثال (۳۶ب) اسم هسته (alma) به انتهای بند و پس از فعل حرکت کرده و فاعل بند موصولی وند اضافه را پذیرفته است. فعل نیز در حالت بی‌زمان با دریافت وند مالکیت برای مطابقت با فاعل در شخص و شمار تغییر کرده است. مثال‌های ترکی ارائه‌شده در بخش‌های بعدی از رمان *شامان* (ممی‌زاده آغداشلی، ۱۳۷۹) برگرفته شده است.

الف) وند موصول‌ساز (y)an-

وند (y)an- از اصلی‌ترین موصول‌سازها در زبان ترکی است که کاربردهای متنوعی دارد و با توجه به فعل بند اصلی یا حضور قیده‌های زمان می‌تواند به زمان حال یا گذشته اشاره کند. این وند می‌تواند نشان‌دهندهٔ حالت فاعلی و کنندهٔ کار نیز باشد (سولاک، ۲۰۱۹). هنگام کاربرد این وند به اعمال مطابقت فاعل و فعل نیازی نیست. مراحل موصولی‌سازی از طریق وند (y)an-:

۱. حرکت اسم هسته به انتهای بند موصولی و پس از فعل؛

۲. جایگزینی دو وند زمان و شخص فعل با وند موصول‌ساز (لی، ۱۹۹۶: ۲۱۲).

37. a) Giz namæ-ni jaz-di.

3S-PA-بنویس ACC-نامه دختر

«دختر نامه را نوشت.»

در مثال (۳۷الف) واژه (Giz) در جایگاه فاعل است و هنوز حرکتی صورت نگرفته است؛ از این‌رو، فعل همچنان در حالت تصریف خود است.

b) t_i namæ-ni jaz-di giz_i.

دختر 3S-PA-بنویس ACC-نامه

«دختری که نامه را نوشت.»

در (۳۷ب) فاعل جمله (Giz) حرکت می‌کند و پس از فعل قرار می‌گیرد و جایگاه آن تهی باقی می‌ماند. فاعل حرکت کرده به هستهٔ اسمی موصولی تبدیل می‌شود.

c) t_i namæ-ni jaz-an g_iz_i.

دختر-PTC-بنویس ACC-نامه

«دختری که نامه می‌نویسد.»

در (۳۷ج) وند زمان di- با وند موصول‌ساز (y)an- جایگزین می‌شود. حرکت اسم هسته به سمت راست نشان‌دهنده پیشروبودن بند موصولی در زبان ترکی آذربایجانی است. همان‌گونه که مشاهده شد موصولی‌سازی در زبان ترکی از طریق راهبرد حذف انجام‌پذیر است. موارد کاربرد تکواژ (y)an- (گوکسل و کرسلیک، ۲۰۰۶: ۳۸۱-۳۸۳):

۱. سازه موصولی‌شده فاعل بند موصولی باشد.

38. hami-ni güldür-æn šaman

شامان-PTC-بخندان ACC-همه

«شامانی که همه را می‌خنداند»

39. Ana mæhæbæt-i gör-mi-jæn gardaş.

برادر-PTC-NEG-بین ACC-محبت مادر

«برادری که محبت مادر را ندیده.»

40. evlæn-mæk ist-jæn cavan-lar.

جوان-PI-خواه-PTC ازدواج

«جوانانی که می‌خواهند ازدواج کنند.»

۲. سازه موصولی مالک در ترکیب اضافی در جایگاه فاعل باشد.

41. a) Giz-in kitab-i düš-dü.

دختر-3S-GEN کتاب-ACC بیفت-3S-PA

«کتاب دختر افتاد.»

b) kitab-i düš-æn giz.

دختر-PTC بیفت-3S-PO کتاب

«دختری که کتابش افتاد»

در مثال (۴۱ب) واژه (giz-in) به منزله مالک در ترکیب اضافه و در جایگاه فاعل با حذف وند اضافه خود به انتهای بند و پس از فعل حرکت می‌کند؛ درحالی که مملوک آن با حفظ پسوند مالکیت (kitab-i) در همان جایگاه باقی می‌ماند.

42. giš-lar-i jağış-dan islan-an at

اسب-PTC-خیس شو ABL-باران PI-3S-PO-پ-ج-پا

«اسبی که پاهایش از باران خیس شده»

43. ætr-i göj-æ galx-an gül-lær

گل-PI-گل-PTC-بلند شو DAT-آسمان 3S-PO-عطر

«گل‌هایی که عطرشان به هوا بلند شده»

44. gapi-si hami-nin üz-ü-næ ačiq ol-an ev

خانه-PTC-باش باز 3P-PO-DAT رو 3P-NEG همه 3S-PO-در

«خانه‌ای که در آن به روی همه باز است.»

۳. سازه موصولی مالک در ترکیب اضافی در جایگاهی غیرفاعل باشد. در این حالت، باید جمله دارای فاعلی نامعین باشد که بلافاصله پیش از فعل قرار گرفته باشد؛ در غیر این صورت، موصول‌ساز دیگری به کار گرفته خواهد شد.

45. gojun-lar-i-ni gurt apar-an čoban

چوپان-PTC-پیر گرج PI-3S-PO-ACC گوسفند

«چوپانی که گوسفندانش را گرج برد»

46. gül-lær-i-ni it æz-æn baqça
 باغچه PTC- له کن سگ PI-3S-PO-ACC-گل
 «باغچه‌ای که گل‌هایش را سگ له کرد»
47. dil-in-æ doqru söz gæl-mæ-jæn adam
 آدم NEG-PTC-بیا حرف راست 3S-PO-DAT-زبان
 «آدمی که به زبانش حرف راست نمی‌آید»
48. göz-lær-in-dæn nigæranliq jaq-an adam
 آدم PTC-بیار نگرانی PI-3S-PO-ABL-چشم
 «آدمی که از چشمانش نگرانی می‌بارید»

۴. سازه موصولی مملوک در ترکیب اضافی در جایگاه فاعل باشد.

49. ev-in düš-æn gapi
 در PTC-بیفت 3S-GEN-خانه
 «در خانه‌ای که افتاد»
50. Şaman-in palçiq-a ged-æn at
 اسب PTC-برو DAT-گل 3S-GEN-شامان
 «اسب شامان که به گل رفته»
51. göz-lær-i-nin tabut-a süzül-æn jaš
 اشک PTC-لیز بخور DAT-تابوت 3S-GEN-چشم
 «اشک چشمی که به تابوت لیز خورد»
52. giz-in gæbristan-a apar-an tabut
 تابوت PTC-بیر DAT-قبرستان 3S-GEN-دختر
 «تابوت دختری که به قبرستان بردند»

ب) وند موصول ساز -dik

کاربرد این وند فقط برای موصولی‌سازی جایگاه‌های مفعولی است و به زمان گذشته یا عملی اشاره دارد که در حال رخ دادن است. در این فرایند نیز وند موصول ساز با وند زمان در فعل جایگزین می‌شود. فاعل بند موصولی پذیرای وند اضافی می‌شود و وند مالکیت برای نمایش مطابقت شخص و شمار فعل با فاعل به فعل بی‌زمان می‌پیوندد. این وند با وند (y)an- در به‌کارگیری وند مالکیت و اضافه برای نشان دادن مطابقت متفاوت است (گوکسل و کرسلیک، ۲۰۰۶: ۳۸۳-۳۸۷). مراحل موصولی‌سازی با وند -dik:

۱. حرکت اسم هسته به انتهای بند و پس از فعل؛
۲. جایگزینی وند زمان و شخص فعل با وند موصول ساز -dik؛
۳. افزودن وند اضافه مالکیت به فعل برای مطابقت با فاعل؛
۴. افزودن وند اضافه به فاعل (این مرحله حذف‌شدنی است) (لی، ۱۹۹۶: ۲۱۴).

53. a) Mæn kitab-i sæn-æ ver-dim.
 من 1S-PA-یده DAT-تو ACC-کتاب من
 «من کتاب را به تو دادم.»

در جمله (۵۳الف) هنوز حرکتی برای موصولی‌سازی سازه‌ای صورت نگرفته است.

- b) Mæn t_i sæn-æ ver-dim kitab.
 کتاب 1S-PA-یده DAT-تو من
 «کتابی که من به تو دادم.»

در مرحله اول (۵۳ب) مفعول (kitab) که همان اسم هسته است، حرکت می‌کند و در پایان بند پس از فعل قرار می‌گیرد و جایگاه آن تهی می‌ماند.

c) Mæn-(im) sæn-æ ver-dij-im kitab
 کتاب -PTC-1S-PO بده -DAT تو -1S-GEN من
 «کتابی که من به تو دادم.»

در مرحله دوم (۵۳ج) فعل برای مطابقه با فاعل پسوند مالکیت (-im) را می‌پذیرد. طبق مشاهده، وند -dik- مراحل پیچیده‌تری را نسبت به وند (y)an- در برمی‌گیرد؛ همانند دریافت وند مالکیت فعل برای نشان دادن مطابقه. موارد کاربرد تکواژ موصول ساز -dik- (گوکسل و کرسلیک، ۲۰۰۶: ۳۸۴):

۱. سازه موصولی مفعول مستقیم بند موصولی باشد.

54. sæn-in gardaš-in döv-düg-u adam.
 آدم -PCT-3S-PO بزَن -2S-GEN برادر -2S-GEN تو
 «آدمی که برادر تو کتکش زد.»

55. Gülü-nun toxu-duğ-u corap.
 جوراب -PCT-3S-PO بدوز -3S-GEN گلی
 «جورابی که گلی دوخته.»

56. baci-si-ilæ geçir-diğ-i giin-lær.
 روز -PI -PCT-3S-PO بگذران -3S-GEN-DAT خواهر
 «روزهایی که با خواهرش گذرانده بود.»

57. Zæri-nin bæjæn-mæ-diğ-i giz.
 دختر -NEG-PCT-3S-PO نپسند -3S-GEN زری
 «دختری که زری نپسندید.»

۲. سازه موصولی شده مفعول غیرمستقیم بند موصولی باشد.

58. Zæri-nin jaša-diğ-i daxma.
 دخمه -PCT-3S-PO زندگی کن -3S-GEN زری
 «دخمه‌ای که زری در آن زندگی می‌کرد.»

59. mülkedar-in otur-duğ-u bina.
 بنا -PC-3S-PO بنشین -3S-GEN ملاک
 «بنایی که ملاک در آن زندگی می‌کرد.»

60. aqa-ja tæklif elæ-diğ-i beš juz tomæn.
 تومن صد پنج -PCT-3S-PO تکلیف کن -DAT آقا
 «پانصد تومنی که برای آقا تکلیف کرده بود.»

61. hami-nin nefræt eæl-diğ-i bir varli.
 پول دار یک -PCT-3S-PO متنفر باش -3P-GEN همه
 «یک پول‌داری که همه ازش متنفر بودند.»

۳. سازه موصولی شده مالک در ترکیب اضافی در جایگاهی غیرفاعل باشد.

62. næfæs-i burnu-sun-dan čix-diğ-i at.
 اسب -PCT-3S-PO بیرون بیا -3S-PO-ABL بینی -3S-PO نفس
 «اسبی که از بینی‌اش نفس بیرون می‌آمد.»

63. Šaman-in ušax-lar-i-na düšün-duğ-u baci.
 خواهر PCT-3S-PO-فکرکن PI-3S-PO-بچه 3S-GEN-شامان
 «خواهری که شامان به بچه‌هایش فکر می‌کرد.»
64. roja-lar-i bejn-i-næ gæl-mæ-diğ-i Šaman.
 شامان NEG-PCT-3S-PO-بیا 3S-PO-DAT-ذهن PI-3S-PO-رویا
 «شامانی که رؤیاهایش به ذهنش نمی‌آمدند.»
65. Šaman-in oxumaq-in-a gulaqas-diğ-i serçæ-lær.
 PI-گنجشک PCT-3S-PO-گوشکن 3S-PO-DAT-خواندن 3S-GEN-شامان
 «گنجشک‌هایی که شامان به خواندنشان گوش می‌کرد.»

همان‌گونه که در مثال‌ها مشاهده می‌شود موصولی‌سازی مالک در ترکیب اضافی در جایگاه غیرفاعل با وند dik- حضور فاعل معین را در بند مجاز می‌کند؛ درحالی‌که موصولی‌سازی مالک در ترکیب اضافی در جایگاه غیرفاعل با وند (y)an- فقط فاعل نامعین را می‌پذیرد.

۴. سازه موصولی مملوک در ترکیب اضافی در جایگاه غیرفاعل باشد.

66. baci-si-nin jaxin-da gör-duğ-u ajriliq.
 جدایی PCT-3S-PO-بین LOC-نزدیک 3S-PO-3S-GEN-خواهر
 «جدایی‌ای که برای خواهرش نزدیک می‌دید.»
67. Ana-si-nin gör-mæ-diğ-i mæhæbæt.
 محبت NEG-PCT-3S-PO-بین 3S-PO-3S-GEN-مادر
 «محبتی که از مادرش ندیده بود.»
68. Zæri-nin üç-ün-dæ bibi-nin jiqiŝ-diğ-i ev.
 خانه PCT-3S-PO-جمع شو 3S-GEN-بی‌بی LOC-سه 3S-PO-3S-GEN-زری
 «خانه بی‌بی که در سوم زری در آنجا جمع شدند.»
69. Ane-si-inæn taniŝ-diğ-imiz giz.
 دختر PCT-1P-PO-آشنا شو 3S-PO-DAT-مادر
 «دختری که با مادرش آشنا شدیم.»

۴-۱-۲ نامشخص بودگی در تعیین وند موصول ساز

در زبان ترکی برای تعیین نوع وند موصول ساز علاوه بر تشخیص جایگاه اسم هسته در بند موصولی، باید معین بودن فاعل در نظر گرفته شود. در این زبان جایگاه بی‌نشان فاعل در ابتدای جمله است؛ اما اگر فاعل از نوع نامعین و جمله دارای اجزای دیگری نیز باشد، فاعل در جایی نزدیک‌تر به فعل قرار می‌گیرد.

70. Gapi-nin alt-in-dan sičan gæl-ir.
 3S-بیا 3S-ABL-زیر 3S-GEN-در
 «از زیر در موش می‌آید.»

همان‌گونه که در مثال (۷۰) مشاهده می‌شود فاعل (sičan) از نوع نامعین است و نزدیک‌ترین فاصله با فعل را دارد. این نامعین بودگی فاعل بر تعیین وند موصول ساز نیز تأثیر می‌گذارد و جایی که به انتخاب وند dik- نیاز باشد، به دلیل وجود فاعل نامعین از وند (y)an- استفاده می‌شود.

71. alt-in-dan sičan gæl-æn gapi.
 در PCT-بیا 3S-ABL-زیر
 «دری که از زیرش موش می‌آید.»

72. göz-lær-i-næ juxu gæl-mæ-jæn Šaman.

شامان NEG-PCT-بیا خواب Pl-3S-PO-DAT-چشم

«شامانی که به چشمانش خواب نمی‌آید.»

در مثال (۷۲) نیز فاعل (juxu) به دلیل نامعین بودن نزدیک فعل قرار گرفته است.

73. otaq-in-da bir lamp jan-an adam.

آدم PCT-روشن کن لامپ یک 3S-PO-LOC-اتاق

«آدمی که در اتاقش چراغی روشن است.»

در نمونه (۷۳) علامت نامعین‌کنندگی (bir) باعث شده است تا فاعل از جای خود حرکت کند و در کنار فعل بنشیند.

74. dil-in-æ doqru söz gæl-mæ-jæn adam.

آدم NEG-PCT-بیا حرف راست 3S-PO-DAT-زبان

«آدمی که به زبانش حرف راست نمی‌آید.»

75. mæsced-dæ ver-diğ-i ehsan.

خیرات PCT-3S-PO-بده LOC-مسجد

«خیراتی که در مسجد داد.»

۴-۱-۳ خلاصه

با بررسی مثال‌های گردآوری شده از دو وند موصول ساز زبان ترکی چنین نتیجه‌گیری می‌شود که وند (y)an- در موصولی‌سازی جایگاه‌های فاعلی و ترکیب اضافه مالک و مملوک شرکت دارد و از ساخت ساده‌تری برخوردار است. در عین حال، وند dik- برای موصولی کردن جایگاه‌های مفعول و ترکیب اضافه به کار می‌رود و پیچیدگی بیشتری را در ساخت بند موصولی به همراه دارد.

جدول (۳). محدودیت موصول‌سازها در زبان ترکی آذری

نقش دستوری	زمان	پسوندها
فاعل-مضاف-مضاف‌الیه	حال، گذشته	(y)an-
مفعول مستقیم-مفعول غیرمستقیم-مضاف-مضاف‌الیه	حال، گذشته	dik-

۷۶. موصولی‌سازی فاعل ← وند (y)an-

۷۷. موصولی‌سازی مفعول مستقیم ← وند dik-

۷۸. موصولی‌سازی مفعول غیرمستقیم ← وند dik-

۷۹. موصولی‌سازی مالک در جایگاه فاعل ← وند (y)an-

۸۰. موصولی‌سازی مالک در جایگاه غیرفاعل ← وند (y)an- به همراه فاعل نامشخص

۸۱. موصولی‌سازی مالک در جایگاه غیرفاعل ← وند dik- به همراه فاعل مشخص

۸۲. موصولی‌سازی مملوک در جایگاه فاعل ← وند (y)an-

۸۳. موصولی‌سازی مملوک در جایگاه غیرفاعل ← وند dik-

جدول (۴). موارد کاربرد وندهای موصول‌ساز زبان ترکی

وند	فاعل	مفعول مستقیم	مفعول غیرمستقیم	مالک فاعلی	مالک غیرفاعلی	مملوک فاعلی	مملوک غیرفاعلی
(y)an-	√			√			
dik-		√	√		√		√

۴-۲ نفوذ «که» در بندهای موصولی زبان ترکی

هنگامی که دو زبان با منشأ ژنتیکی کاملاً متفاوت در یک منطقه جغرافیایی مشترک قرار دارند و شمار زیادی افراد دو یا چندزبانه در میان آن‌ها باشند، زبان کم‌گویشورتر، ویژگی‌های دستوری زبان غالب را وام خواهد گرفت (مایرز-اسکوتون، ۱۹۹۳).

به بیان دیگر، زبان‌هایی که به لحاظ ژنتیکی ارتباطی باهم ندارند به سمت زبان‌هایی گرایش می‌یابند که با آن‌ها در تماس فراوان هستند و پس از طی دوره‌ای از دوزبانگونی^۱ در ویژگی‌های رده‌شناختی خود پدیده‌هایی از هم‌گرایی را بروز می‌دهند. فارسی به‌منزلهٔ زبان غالب و میانجی در کشور ایران به کار می‌رود و نفوذ آن در زبان ترکی آذری به اندازه‌ای است که درهم‌آمیختگی زبانی و فرهنگی در مرحلهٔ پیشرفته‌ای قرار دارد؛ به‌ویژه در میان گویشوران جوان‌تر و تحصیل‌کردهٔ ترک‌زبان که به لحاظ مسائل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در تماس بیشتری با زبان فارسی هستند. وام‌گیری‌های زبانی^۲ بسیاری در زمینه‌های واژگانی (واژه‌های علمی، تکنیکی و...)، واجی و واژ-نحوی از زبان فارسی صورت گرفته است. برای نمونه، تمایل شبیه‌سازی ترتیب سازهٔ زبان فارسی در زبان ترکی وجود دارد؛ مانند به‌کارگیری موصول‌نمای «که» در ساخت بندهای موصولی زمان‌دار پسالاسمی به‌جای بندهای موصولی بی‌زمان پیشالاسمی زبان ترکی.

84. O giz ke gač-de.

3S-PA-فرار کن که دختر آن

«آن دختری که فرار کرد.»

به عقیدهٔ تامسون و کافمن^۳ (۱۹۸۸)، هنگامی که زبان‌ها در تماس نزدیک باهم هستند، وام‌گیری واژه‌ها معمول به نظر می‌رسد. در واقع، بسیاری از اقلام واژگانی که از زبان فارسی وام گرفته شده است، اکنون بخشی از آن زبان به شمار می‌آیند. اسلوبین^۴ (۱۹۸۶) با اشاره به نفوذ زیاد زبان فارسی در ترکی آذری می‌افزاید که تکواژ «که» حداقل از سدهٔ ۱۴ در زبان ترکی به کار می‌رفته است.

لی (۱۹۹۶) با ارائهٔ پیکره‌ای از بندهای موصولی در زبان ترکی آذربایجانی نشان داد که به دلیل تأثیر زبان فارسی ۳۹ درصد بندهای موصولی در پاره‌گفتارهای گویشوران ترکی آذربایجانی به صورت پس‌هسته‌ای^۵ (الگوی زبان فارسی) نمایان می‌شوند. اگر بند موصولی کوتاه باشد، پیش از هسته و اگر بلند باشد پس از هسته قرار می‌گیرد. فرایند وام‌گیری در زبان ترکی آذری نه‌تنها در واج‌ها و واژگان بلکه در حوزهٔ صرف-نحو^۶ نیز رخ داده است. از این رو، به‌کارگیری «که» همراه بندهای زمان‌دار پسالاسمی به‌جای بندهای بی‌زمان پیشالاسمی زبان ترکی مشاهده می‌شود.

عواملی چون نفوذ زیاد زبان فارسی و سازهٔ سنگین باعث شده است تا زبان ترکی آذری علاوه بر بندهای موصولی پیشالاسمی، بندهای موصولی پسالاسمی داشته باشد. این بندها تحت تأثیر زبان فارسی به صورت زمان‌دار و پس از اسم هسته و موصول‌نمای «که» استفاده می‌شوند.

اسلوبین (۱۹۸۶) بر این باور است که بندهای موصولی زبان ترکی بسیار غیرشفاف هستند و یادگیری آن‌ها برای کودکان دشوار است؛ از این رو، طی تاریخ دچار تغییراتی شده‌اند. این دشواری حتی برای بزرگسالان به‌ویژه در به‌کارگیری وند *dik*- نیز وجود دارد. وی اظهار می‌کند که حضور موصول‌نما و فعل زمان‌دار به درک گفتار و یادگیری آسان‌تر کمک می‌کند. بنابراین، تعجیبی نیست که سخن‌گویان زبان ترکی که تحت نفوذ هرروزهٔ رسانه‌ها و زبان رسمی فارسی هستند به ساخت ساده‌تری روی می‌آورند.

85. O söz ki üræh-dæn gæl-ir üræ-jæ otur-ur.

3S-PRS-بنشین DAT-دل 3S-PRS-بیا ABL-دل که حرف آن

«آن حرف که از دل می‌آید به دل می‌نشیند.»

در زبان ترکی اگر بند موصولی بدون حرف تعیین‌کننده^۷ باشد می‌تواند به دو صورت محدودکننده و غیرمحدودکننده حضور یابد.

86. Ali jaz-diğ-i šir.

PTC-3S-PO-بنویس علی

«شعری که علی نوشت.»

1. bilingualism
2. lingual borrowings
3. S. G. Thomson & T. Kaufman
4. D. I. Slobin
5. postnominal type
6. morphosyntax
7. determiner

اگر بند موصولی دارای حرف تعیین‌کننده باشد دو صورت امکان‌پذیر می‌شود:

۱. اگر حرف تعیین‌کننده (O) میان بند موصولی و اسم هسته قرار گیرد، آن بند از نوع غیرمحدودکننده است.

87. Ali-nin jaz-diğ-i o šir.

شعر آن PTC-3S-PO-بنویس 3S-GEN-علی

«آن شعری که علی نوشت.»

۲. اگر حرف تعیین‌کننده (O) پیش از بند موصولی قرار گیرد، آن بند از نوع محدودکننده است.

88. O Ali-nin jaz-diğ-i šir.

شعر آن PTC-3S-PO-بنویس 3S-GEN-علی آن

«آن شعری که علی نوشت.»

۳-۴ موصولی‌سازی بر اساس نقش هسته در زبان ترکی

گروه اسمی موصولی‌شده مجاز است همه جایگاه‌های نحوی مانند فاعل، مفعول و... را اشغال کند. جایگاهی که اسم محذوف هم مرجع با هسته در بند موصولی اشغال می‌کند، لزوماً با جایگاه اسم هسته در بند اصلی یکسان نیست. به بیان دیگر، نقش دستوری هسته اسمی مستقل از نقش اسم هم‌مرجع با آن است. بنابراین، می‌توان ترکیبی از نقش‌ها را در بندهای اصلی و موصولی نشان داد؛ برای نمونه:

الف) هسته موصولی‌شده فاعلی در جایگاه فاعل بند اصلی؛

76. Giz dünæn gældi. (بند وابسته) 90. Giz bügün get-di. (بند اصلی)

91. [Ø Dünæn gæl-æn] بند موصولی [giz] اسم هسته-فاعل [giz] bügün get-di.

دختر PTC-بیا دیروز 3S-PA-برو امروز

«دختری که دیروز آمد امروز رفت.»

در مثال‌های (۸۹ و ۹۰) واژه (Giz) فاعل هر دو بند است که هنگام ترکیب آن دو و ساخت بند موصولی این واژه حرکت می‌کند و جایگاه آن در بند موصولی تهی می‌ماند و در بند اصلی نیز در جایگاه فاعل قرار می‌گیرد.

ب) هسته موصولی‌شده فاعلی در جایگاه مفعول بند اصلی؛

92. Daniš-an giz-i tani-mir-am.

صحبت کن NEG-1S-PRS-شناس ACC-دختر PTC-صحبت کن

«دختری که صحبت می‌کند را نمی‌شناسم.»

ج) هسته موصولی‌شده مفعولی در جایگاه مفعول بند اصلی؛

93. gečir-diğ-i gün-lær-i jad-in-a sal-ir.

بگذران PTC-3S-PO-روز 3S-PO-DAT-خاطر PI-ACC-روز 3S-PRS-انداز

«روزهایی که گذرونده بود را به یاد می‌آورد.»

د) هسته موصولی‌شده مفعولی در جایگاه فاعل بند اصلی؛

94. Kilid-i itirdim. (بند وابسته) 95. Kilid sindi. (بند اصلی)

96. [Ø itir-diğ-im] بند موصولی [kilid] اسم هسته-فاعل [kilid] sin-di.

کلید PTC-1S-PO-گم کن 3S-PA-بشکن

«کلیدی که گم کرده بودم شکست.»

ه) هسته موصولی‌شده فاعلی در جایگاه مفعول غیرمستقیم بند اصلی؛

97. Söz dij-æn üšaq-a gulaq as.

گوش کن DAT-بچه PTC-بگو حرف

«به بچه‌ای که حرف می‌زند گوش کن.»

(و هسته موصولی شده مفعول غیرمستقیم در جایگاه مفعول غیرمستقیم بند اصلی؛

98. Sü ver-diğ-im giz-æ pul da ver-dim.

بده هم پول DAT-دختر PTC-1S-PO-بده آب

«به دختری که آب دادم پول هم دادم.»

۵- نتیجه‌گیری

در پژوهش پیش‌رو، بندهای موصولی در زبان فارسی و ترکی آذری با رویکرد رده‌شناختی بررسی و تفاوت‌ها و تشابه‌ها مشخص شدند. در ابتدا، بندهای موصولی زبان فارسی معرفی شدند؛ سپس بندهای موصولی زبان ترکی بررسی و تحلیل شدند. یافته‌های این پژوهش به شرح زیر است:

۱. زبان فارسی و ترکی هر دو از نوع SOV هستند؛ اما زبان فارسی هسته-آغازی و ترکی هسته-پایانی است. بندهای موصولی فارسی از نوع پس‌اسمی و بندهای موصولی ترکی پیش‌اسمی هستند.
۲. هر دو زبان از انواع بندهای تحدیدی و غیرتحدیدی بهره می‌برند؛ اما زبان ترکی تغییری نگارشی در ظاهر بندها ندارد. زبان فارسی بین بندهای موصولی تحدیدی و غیرتحدیدی تمایز صوری قائل است.
۳. زبان ترکی امکان موصولی‌سازی مضاف و مسند را دارد؛ اما فارسی این امکان را ندارد.
۴. بند موصولی زبان فارسی زمان‌دار اما ترکی بی‌زمان است.
۵. تکواژ «که» در زبان فارسی موصول‌نما است؛ اما ترکی موصول‌نما ندارد و از تکواژ موصول‌نما بهره نمی‌برد.
۶. فارسی از راهبرد حذف و ابقاء ضمیر اما ترکی فقط از حذف در موصولی‌سازی استفاده می‌کند.

منابع

- خانی، محمدحسین؛ میردهقان، مهین‌ناز (۱۳۹۸). مقایسه رده‌شناختی ساخت‌های موصولی ترکی آذربایجانی، کره‌ای، مجاری و فارسی. *مجله زبان‌شناخت*، ۱۰(۲)، ۱-۲۳.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۲). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*. جلد ۲. تهران: سمت.
- محمودی، سولماز (۱۳۹۹). رده‌شناختی ساخت موصولی در زبان فارسی. *علم زبان*، ۷(۱۲)، ۳۰۳-۳۲۵.
- ممی‌زاده آغداشلی، عباد (۱۳۷۹). *شامان*. تهران: استاندارد.
- مولایی کوهبنانی، حامد؛ علیزاده، علی؛ شریفی، شهلا (۱۳۹۷). نقش ویژگی‌های رده‌شناختی ساخت موصولی در تعیین ترتیب سازه‌های فارسی. *فصلنامه زبان‌پژوهی دانشگاه الزهراء*، ۱۰(۲۸)، ۸۷-۱۱۴.
- میرزایی، آزاده (۱۳۹۵). موصولی‌سازی در زبان فارسی. *ویژه‌نامه نامه فرهنگستان (دستور)*، ۹۵(۱۲)، ۲۱۷-۲۳۵.

References

- Aghaei, B. (2006). *Clausal complementation in Modern Persian*. Ph.D. dissertation in theoretical linguistics, University of Texas at Austin.
- Comrie, B. (1989). *Language universals and linguistic typology* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Dabirmoghdam, M. (2013). *Typology of Iranian languages* (Vol. 2.). Tehran: Samt. (In Persian)
- Downing, B. T. (1978). *Some Universals of Relative Clause Structure*, *Universals of Human Language*, 4, 375-418.
- Erfani, P. (2012). *Azeri morphosyntax: The influence of Persian on a Turkic language*. M.A. Thesis in linguistics, Simon Fraser University.
- Givon, T. (2001). *Syntax: An introduction* (Vol. 1.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Göksel, A., & Kerslake, C. (2006). *Turkish: Comprehensive grammar*. London: Routledge.

- Greenberg, J. H. (1966). *Universal of language*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Hawkins, J. A. (1983). *Word order universals*. New York: Academic Press.
- Keenen, E., & Comrie, B. (1977). Noun phrase accessibility and universal grammar. *Linguistic Inquiry*, 8(1), 63-99.
- Khani, M., & Mirdehghan, M. (2019). Typological comparison of relative structures in Azerbaijani Turkish, Korean, Hungarian & Persian. *Zabanshenakht*, 10(2), 1-23. <https://doi.org/10.30465/LS.2020.5854> (In Persian)
- Lee, S. N. (1996). *A grammar of Iranian Azerbaijani. Doctoral Dissertation in linguistics, Sussex University*.
- Mahmoodi, S. (2020). Typology of Persian relative clauses. *Language Science*, 7(12), 303-325. <https://doi.org/10.22054/lis.2020.31924.1116> (In Persian)
- Mamizade Aghdashli, E. (2000). *Shaman*. Tehran: Standard. (In Persian)
- Mirzaei, A. (2016). Relativization in Persian. *Dastoor*, 95(12), 217-235. (In Persian)
- Mowlaei Kuhbanani, H., Alizade, A., & Sharifi, Sh. (2018). The role of typological features of relative clause on Persian word order. *ZABANPAZHUI (Iranian Journal of Language Research)*, 10(28), 87-114. <https://doi.org/10.22051/jlr.2017.12911.1239> (In Persian)
- Myers-Scotton, C. (1993). *Dueling languages: Grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon.
- Slobin, D. I. (1986). The acquisition and use of relative clauses in Turkic and Indoeuropean languages. In D. I. Slobin & K. Zimmer (Eds.). *Studies in Turkish Linguistics* (pp. 277-298). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Solak, E. (2019). On relative clause in Turkish. *The 7th International Conference on Computer Processing of Turkic Languages (Turk Language)* (pp. 240-249). Russia: Simferopol.
- Taghvaipour, M. (2014). Resumption in Persian relative clauses: An HPSG analysis. *CSLI Publications*.
- Thomson, S. G., & Kaufman, T. (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California press.
- Whaley, L. (1997). *Introduction to typology: The unity and diversity of language*. USA: Sage Publication.